

דף שבועי

בס"ד

פרשת וארא, תשפ"א, מספר 1402

"לא איש דברים אנכי" (שמ' ד:י) מה היה הפגם התקשורתי של משה?

שמעון שרביט

שהיה למשה נתפרש בכל אחת משלוש האפשרויות הנ"ל.

א. הפגם פיזיולוגי

...מיד הביאו לפניו ושלח (משה) ידו ליקח הזהב ובא גבריאֵל ודחה את ידו ותפש את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו, וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון (שמות רבה, א).

מדרש אחר (דברים רבה, א):

"אלה הדברים" – אתמול היה אומר לא איש דברים אנכי. וא"ר אלעזר אתמול היה פסילוס (=מגמגם), ועכשיו הוא אומר "אלה הדברים" (נאום כל ספר דברים)!

רש"י סבר, שהליקוי הפיזי (מום בפה ובשפתיים, כמובא במדרש) גרם לגמגום: "כבד פה – בכבידות אני מדבר, ובלשון לעז בלב"א (=גמגמן)".

ראב"ע:

איש דברים יודע לדבר צחות, שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם... רק בתחלה אמר 'לא איש דברים אנכי' (שמ' ד:י), כי קשה הוא לדבר לפני המלך, מי שהוא כבד פה. וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה, וכאשר השיבו השם 'והוֹרִיתִיךָ'... (שמ' ד:יב), ידע כי כובד לשונו לא יסור.³

רמב"ן סבר, שאכן היה למשה פגם בדיבורו, ועל כן חשש, שמא מטעם זה לא חדרו דבריו לליבות בני ישראל ועוד יותר חשש ללכת אל פרעה לדבר בשם ה': "כי אני ערל שפתים ואיני הגון שאדבר לפני מלך גדול".⁴

רש"ר הירש סבר, שלמשה היה ליקוי כללי ביכולת הדיבור, בייחוד בלשון. ותגובת ה':

הלא אנכי ה' – ...וכי לא אוכל לעשות את המגמגם למיטיב לנאום, ואת הנואם הנמלץ למגמגם? הרי אין ראוי יותר לשליחות זו מאשר דווקא כבד פה. כל מלה שיאמר, הריהי "אות". אם המגמגם תדיר ירצה בשטף

"ויאמר משה אל ה' בי ה' לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי... ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תִּדְבַר" (שמ' ד:יב). "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים" (שמ' ו:יב, ל).

רבים מתקשים לקבל את הפסוקים הנ"ל כפשוטם, ושואלים: כיצד ייתכן, שמשה, אבי הנביאים, שדיבר עם ה' "פנים אל פנים" ושהתייצב לפני פרעה מלך האימפריה המצרית – איננו כליל השלמות הפיזיולוגית והרטורית!?

וכבר התקומם רשב"ם מטעמים תיאולוגיים נגד הפירוש 'מגמגם', שהתפשט בציבור (כלשון סבו, רש"י):

וכי אפשר, נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו? ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים.¹ ואין לחוש לספרים החיצוניים.²

משה מסרב לקבל את השליחות בשל הפגם בדיבורו, והוא משתמש בשלושה ביטויים לציון הפגם: "לא איש דברים", "כבד פה וכבד לשון", "ערל שפתים". אומנם אפשר לומר, שאין אלה אלא גיבוב של ביטויים לציון המחסום הנפשי שלו לקבלת השליחות, אך אין זה בגדר הסביר לאור תגובת ה': "מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה'" (שמ' ד:יא). ואם כן, האם יש בידינו לשער מהו טיב הפגם התקשורתי? האם הוא פיזיולוגי, או פגם בהגייה ובצחות הדיבור, או שמא הפגם מתבטא בהיעדר כושר רטורי. העיון בפירושיהם של חכמי ישראל במרוצת הדורות מעלה, שהמחסום התקשורתי

* שמעון שרביט הוא פרופסור אמריטוס של אוניברסיטת בר-אילן ורקטור המכללה האקדמית אשקלון.

1 אין להניח שנתעלמו ממנו מדרשי האגדה שהובאו לעיל, ואפשר שלא החשיבים כדברי אמוראים, משום היותם מאוחרים.

2 נראה שכוונתו לספרים היסטוריים-מדרשיים, מעין "ספר הישר", שנתחבר באיטליה, וספר "דברי הימים של משה" (על פי המאגרים של האקדמיה ללשון העברית, ובשניהם נמצא הסיפור שבמדרשים).

3 אבל ראב"ע מתכוון לפגם מיוחד, ראו להלן.

4 הוא מתכוון כנראה לצחות הלשון – הלשון הגבוהה שבה משתמשים בחצרות מלכים. ראו הסעיף הבא.

שד"ל חלק על פירוש ראב"ע וטען, שבדק את דברי משה ונאומיו, ולא מצא שאותיות מסוימות חסרות בהם:

אם כן, יראה לנו הראב"ע, מה הן האותיות שאינן נמצאות בפרשיות, שאמר משה באזני כל העם. מלבד שזה גידוף כלפי מעלה, שיבחר ה' לעשות שליח לתת תורה לעמו, אדם שיצטרך לבחור המילות שיוכל לבטא אותן (וראו להלן את גישתו הוא).

ג. הפגם - היעדר כושר רטורי:

בימה"ב קיבלו מוסלמים ויהודים את תורת המדינה של חכמי יוון, שלפיה נדרש מהשליט האידיאלי להיות בעל כושר דיבור מעולה, רטוריקן. ואולם בכל המפגשים הטעונים של משה עם פרעה אנו מוצאים תביעות, איומים והנחתת מכות, ולא מצינו אפילו פעם אחת נאום אחד שיש בו יסודות רטוריים של שכנוע.

אם אכן נעדר משה כושר רטורי, מדוע הוא נבחר? הפרשנים, ובמיוחד המאוחרים שבהם, מכירים בכוח הרטוריקה לשכנע את ההמון. הם מציינים שבחירה זו ללמד יצאה, שלא בכוחה של הרטוריקה שוכנעו עם ישראל ופרעה, אלא מכוח עוצמתם ואמיתותם של דברי ה'. הראשון שהעלה רעיון זה היה רבנו נסים גירונדי (בן המאה ה"ד בדרשותיו (דרוש ג)). לדעתו, אין הפגם בדיבורו מקרי אלא הוא מכוון משמיי:

והוסר ממנו בהשגחה גמורה הדיבור הצח, למען לא יחשב שהיות כלל בני ישראל וגדוליהם נמשכים אחריו, יהיה להמשכם אחר צחות דבריו, כמו שידוע, שיאמר על מי שהוא צח הדיבור שימשיך לב ההמון אחריו, ושהשקר ממנו יחשב אמת... בהפך במי שהוא כבד פה, כי גם האמת ממנו לא יקובל כי אם בחוזק היגלותו.

ר"י אברבנאל אימץ את פירוש רבנו נסים:

כדי שיוכר ויובדל הדבר האמיתי מהמזויף, ולזאת הסבה עצמה בהיות מרע"ה נשלם בכל השלמויות הוסר ממנו בהשגחה גמורה צחות הלשון וקלות הדבור למען לא יחשב שהמשיך לבות בני ישראל אחרי תורתו בכח דבריו ונצח את המצריים ברוח שפתיו.

שד"ל כורך יחדיו מספר מגבלות: הגיל, המעבר מרעיית צאן לדיפלומטיה וההתייצבות לפני מלך גדול:

והאמת, כי לא היה משה איש דברים, בעל כוח הדיבור מרחיב פה ומרחיב לשון בפני מי שיהיה, ...ומשה היה זקן ויותר היה הענין קשה עליו, אחר כמה שנים שהיה רועה את הצאן, ללכת אל מלך גדול ולריב עמו.

רד"צ הופמן סבר, שמשה חשש שבשל מוגבלות כוח-דיבורו לא יוכל להלחיב את עם ישראל למען ה"אידיאה הגדולה". "והנה טוען משה, שהוא נואם גרוע, ופרעה כלל לא יקשיב לו, שהרי אפילו בני ישראל לא הקשיבו לו. משה האמין ששפתו הלקויה היא אשר גרמה לכך".

את דבריו בשליחות ה', הרי כל מלה - מהימנותה טבועה בה.

ב. הפגם בהגייה ובצחות הדיבור

רשב"ם סבור, שהפגם בהגייה מתייחס לשפת מצרים: **"איני בקי בלשון מצרים** בחיתוך לשון, כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים". הוא נסמך על דברי יחזקאל, **"כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח"**,⁵ שכן מי שאינו בקי בלשון המלכות קרוי כן".

ראב"ע מכוון לכך גם הוא (הפירוש הקצר): **"לא איש דברים - לא אוכל לדבר צחות, כי ראוי לדבר לפני המלך בצחות, ... וכבד לשון - בלשון מצרים, בעבור שיש לו שנים רבות שלא דיבר בה"**.

רבינו חננאל (קירואן, המאה ה"א, מובא בפירוש רבנו בחיי) היה הראשון שהעלה את הסברה, שמשה נתקשה בחיתוכם (ארטיקולציה) של מספר עיצורים. הוא אף נקב בשמותיהן של שתי קבוצות העיצורים:

מה שהזכיר שני דברים כבד פה וכבד לשון, יורה כי משה רבינו לא היה צח הדבור באותיות זשרס"ץ שהן **אותיות השיניים**, זהו שאמר: **"כבד פה"**, גם לא **באותיות הלשון** שהם אותיות דטלנ"ת, ועל זה אמר **"וכבד לשון"**.

ראב"ע (הפירוש הארוך) מעלה גם הוא את הרעיון,⁷ שהפגם של משה היה באי יכולתו להפיק הגאים 'כבדים/קשים'. ותשובת ה' הייתה, שישים בפיו טקסטים שלא יכללו בהם אותם הגאים: **"רק ככה נולד שהיה כבד פה, שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון, רק קצתם היה מוציאם בכובד"**. סיוע לדבריו הוא מצא בדברי ה':

וזהו טעם **"אנכי אהיה עם פיך והוריתיך"** (שם' ד:יב), אמר שיוורנו אשר ידבר, מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: איש דברים יודע לדבר צחות, שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם, או שיכבדו על פיו **אותיות ידועות**.

אברבנאל תמך בדעת ראב"ע ופירש, שהקושי של משה היה דווקא בהפקת עיצורי השפתיים:

לפי שהיה לו ערלה ויתרון בשר בשפתיים... הן אני ערל שפתיים, ולכן היה כבד הדבור כי לא יוכל לבטא **באותיות בומ"ף**... ולכן השלים דברו באמרו **"עם פיך והוריתיך אשר תדבר"**, ר"ל שאיישר הדברים בפיך, באופן שלא תצטרך לבטא באותיות הכבדים על פיך.

5 גם חזקוני סבור, שמשה מתייחס ללשון מצרים: **"כי כבד פה - לפי שברחתי ממצרים בקטנותי ועכשיו בן שמונים שנה אנכי, וכבר שכחתי לשון מצרי, אבל אהרן לא זז משם ויודע לשונם"**.

6 והיוונים קראו לזרים (שאינם יודעים יוונית): **"ברברים"**.

7 ונראה, שהפרשנים שבאו אחריו ופירשו כן, עשו זאת, כנראה, בהשפעת פירוש ראב"ע (ולא בהשפעת פירוש רבנו חננאל).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף